

УДК 336.717

КОНЦЕПЦІЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ БАНКІВ УКРАЇНИ ЗА ДОПОМОГОЮ ФІНАНСОВОГО СУПЕРВАЙЗЕРА

Панасенко Г.О.*, 2013

Макіївський економіко-гуманітарний інститут, м. Макіївка

У статті розглянуто проблему недовіри населення України до вітчизняної банківської системи, позначені причини ситуації, що склалася. Сформульована необхідність і доцільність створення на ринку капіталів України фінансового супервайзера. Розроблено концепцію підвищення ефективності формування ресурсного потенціалу банків України за допомогою фінансового супервайзера. Розроблені вимоги і умови, яким має відповідати супервайзер, функціонуючи на ринку капіталів України.

Ключові слова: банк, довіра, потенціал, ринок капіталів, супервайзер, фінансування, депозит.

Постановка проблеми. З початком нового тисячоліття функціонування ринку капіталів в Україні не може бути визнано ефективним через велику кількість проблем інституційного характеру. Однією з головних складнощів вітчизняного ринку фінансових ресурсів є недовіра вкладників до банківських установ і викликана цим нестача ресурсів для кредитування. Для залучення вкладів банки змушені підвищувати ставки по депозитах, що, в свою чергу, призводить до подорожчання кредитів і негативно відбивається на економічній активності в цілому. При цьому велика частина населення України все одно вважає за краще зберігати заощадження у вигляді готівки. За даними опитування, проведеного Світовим банком у 2012 р., тільки 40% українців мають банківський рахунок, однак лише 5% з них використовують його для накопичення, решта мають справу з фінансистами лише для отримання зарплати [1]. У той самий час, як свідчать дані дослідження IMAS International, 68% українців вважають заощадження важливими, оцінюючи їх як дуже важливі чи достатньо важливі. Для порівняння – це не суттєво відрізняється від ставлення до заощаджень, наприклад, словаків (66%) або чехів (61%) [2]. Виходячи з цього проблема підвищення ефективності формування ресурсного потенціалу банків України є для нашої країни надзвичайно важливою та нагальною, що обумовлює актуальність дослідження, його теоретичну та практичну значущість.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемою підвищення ефективності формування ресурсного потенціалу банків, займалися західні та деякі українські вчені в межах теорії фінансових посередників і теорії агентських відносин, до їх складу можна віднести: G. Brownlow, B. Eichengreen, H. Leland, Д. Вороніна, Е. Пищулина, П. Самієва, Ш. Си Амаду, Р. Хейнсворта, Т. Еггертссона и др. Однак західні підходи не можуть бути застосованими в українських реаліях. Це обумовлено рівнем розвитку за кордоном рейтингових агентств. Крім того, на західних ринках капіталу не існує такої недовіри до банківської системи, як в Україні. Недоліком українських підходів, так само як і досліджень у країнах зі схожими інституційними умовами, таких як Росія чи Білорусь, є недостатньо глибока оцінка наслідків дії функціонування рейтингових агентств та консультативних центрів, відсутні розрахунки впливу рейтингів на корисність учасників ринку капіталу та економіки країни в цілому.

Ціль статті полягає в розробці концепції підвищення ефективності формування ресурсного потенціалу банків України за допомогою фінансового супервайзера.

Виклад основного матеріалу. Статистичні дані наглядно свідчать про те, що в Україні існує значний резерв залучення коштів населення банківськими установами. Основною перешкодою для взаємовигідної співпраці банків з населенням є недовіра до банківської системи, що склалася після заморожування радянських вкладів та отримала додатковий імпульс у результаті світової фінансової кризи 2008–2009 рр. Координатор фінансових проєктів Світового банку в Україні Маріус Вісмантас, коментуючи результати дослідження, наведені вище, зауважив, що ці цифри свідчать про низький рівень довіри у фінансовому секторі, яка існує з обох боків – банків до споживачів та споживачів до фінансової системи [3]. Екстенсивний метод вирішення цієї проблеми шляхом подальшого підвищення депозитних ставок є безперспективним, оскільки це викличе

* © Панасенко Г.О. – к.е.н., доцент, Макіївський економіко-гуманітарний інститут, м. Макіївка.

зниження кредитування, а також може зробити українську валюту мішенню для фінансових спекуляцій «керрі–трейд». Підвищення привабливості депозитних операцій доцільно здійснювати шляхом збільшення прозорості діяльності вітчизняних банків і поліпшення інформованості вкладників про їх надійність.

Наразі для більшості потенційних вкладників є недоступною інформація про надійність банківських установ, бо в Україні відсутня єдина система рейтингів банківських депозитів. Дуже мала кількість банків купує послугу оцінки рейтингу в спеціалізованих рейтингових агентствах. Так, станом на початок 2012 р. у «великій трійці» світових рейтингових агентств були оцінені менше трьох десятків банків з 175, зареєстрованих в Україні. Зокрема: в агентстві Fitch Ratings були оцінені лише 14 українських банків, в агентстві Standard & Poor's – 2 банки, в агентстві Moody's – 14 банків. Український ринок рейтингових послуг є малорозвиненим, станом на квітень 2012 р. існує лише шість уповноважених рейтингових агентств, решта публікують тільки необов'язкові рейтинги. Організації, які регулюють діяльність банків в Україні, не здійснюють жодних оцінок надійності банків. НБУ публікує тільки рейтинги банків за розміром активів, Асоціація українських банків здійснює також ранжування банків за розміром капіталу, кредитного та депозитного портфелів з розбивкою на юридичних і фізичних осіб, а також щодо фінансового результату. Фактично, це рейтинги розміру банків, за якими не можна зробити якісь висновки про їх надійність, що довело банкрутство таких великих банків, як «Україна», «Родовід», «Надра» тощо. Через брак об'єктивної інформації про надійність депозитних послуг банківських установ потенційні вітчизняні вкладники відмовляються від інвестування своїх заощаджень або приймають рішення про вибір банку, ґрунтуючись не на показниках надійності, а на інших чинниках, таких як наявність філії поблизу від місця проживання або роботи, популярність бренду банку, присутність близьких чи знайомих осіб, які працюють у банку, величина відсоткової ставки за депозитом та ін.

Таким чином, в Україні існує потреба в незалежному органі, який би здійснював моніторинг діяльності та оцінку надійності банків і надавав цю інформацію вкладникам. У світовій практиці подібний орган має назву фінансовий супервайзер. Супервайзер (від англ. supervisor) – наглядач; контролер, інспектор, ревізор [4]. В Європі чи Америці практично не існує банків, які не мають рейтингу хоча б в одному з агентств великої трійки, причому більшість банків також мають депозитні рейтинги в спеціалізованих агентствах або банківських асоціаціях. Це дає всі підстави стверджувати, що назріла нагальна необхідність у розробці такої концепції підвищення ефективності функціонування ринку капіталу за допомогою фінансового супервайзера, яка враховує інституційні особливості вітчизняної банківської системи, забезпечує підвищення ефективності депозитних операцій і дозволяє розробляти рекомендації щодо удосконалення регулювання ринку капіталу. Логіко–структурну схему запропонованої концепції представлено на рис.1.

Тепер розглянемо більш детально, які вимоги автор висуває до фінансового супервайзера в межах розробленої концепції, розкриємо його інституційну приналежність та визначимо, якими характеристиками та специфічними рисам він повинен володіти, щоб вписуватися в реалії вітчизняної банківської системи, бути корисним та ефективним для всіх учасників ринку капіталу.

ПОТОЧНА СИТУАЦІЯ	Рівень довіри громадян до банківської системи країни залишає бажати кращого; існуючі на ринку супервайзери, вони ж рейтингові агентства, різні консультанти і посередники безумовним авторитетом у учасників фінансового ринку не користуються, мають певні нарікання до достовірності рейтингів банківських установ (через діючі корупційні схеми, роботу «на замовлення», недосконалість громадянського суспільства, сумнівну наукову базу показників, що розраховуються)
МЕТА	Концепція підвищення ефективності формування ресурсного потенціалу банків України за допомогою фінансового супервайзера
ЗАСОБИ	Збільшення обсягів і термінів ресурсів, що знаходяться в розпорядженні банківської системи Збереження населення, які знаходяться поза банківською системою та короткострокові депозити
МЕХАНІЗМ	Використання та удосконалення послуг супервайзерів, діяльність яких на сьогоднішній день не відповідає потребам фінансової системи держави
ОЧІКУВАНИЙ ЕФЕКТ	Збільшення прозорості роботи банків, отримання достовірної інформації про їх діяльність, яка буде знаходитися у відкритому доступі (мається на увазі розкриття об'єктивно необхідної інформації, достатньої для того, щоб потенційний вкладник був переконаний у надійності і стійкості фінансової установи з тим, щоб розмістити в ній депозит на термін від 6 місяців). Як наслідок – нарощування і «подовження» ресурсної бази банків: розширення інвестиційних можливостей фінансових посередників – економічне зростання, тобто зміна функції корисності у бік збільшення всіх учасників ринку капіталу

Рис. 1. Концепція підвищення ефективності формування ресурсного потенціалу банків України за допомогою фінансового супервайзера.

По-перше, враховуючи той факт, що в умовах відсутності нової ідеології поведження з грошима, довіра в Україні до комерційних, приватних як вітчизняних, так і іноземних установ знаходиться на досить низькому рівні, пропонується до створення структура фінансового консалтингу (супервайзера), щоб надати їй легітимного статусу і довіри з боку учасників фінансового ринку, повинна мати державну основу.

По-друге, визначаючи джерела фінансування супервайзера, автор висуває дві гіпотези. *Перша* – це відрахування фізичних осіб. *Друга* – відрахування фізичних осіб і одночасно банківських установ.

Відповідно до першої гіпотези можливі три варіанти стягування плати: введення нового податку або збору; пряма сплата внеску під час укладання депозитного договору; опосередкована участь, коли вартість послуг супервайзера закладена в собівартість банківських продуктів.

Обираючи з цих трьох варіантів, слід зазначити, що перший з них є абсолютно нежиттєздатним. Введення додаткового податку або збору буде сприяти посиленню соціальної напруженості в суспільстві, до того ж досить проблематичним у реалізації є механізм достовірного виявлення тих фізичних осіб, які зберігають у банках свої заощадження. А обкладання всіх поосібно громадян цим видом податку буде свідченням соціальної несправедливості і призведе до зворотного ефекту – недовіра до фінансових інститутів тільки посилиться. Другий варіант у реалізації є більш простим і об'єктивним, однак з огляду на нові канали продажу банківських послуг та продуктів розвиток електронного обслуговування, виконання додаткової операції, що вимагає певних витрат часу, також не додасть банкам привабливості і розходиться з новими вимогами фінансового ринку щодо максимізації швидкості обслуговування. У результаті третій варіант опосередкованої участі є найбільш прийнятним, простим і зрозумілим з боку усіх учасників депозитної угоди. Однак слід зазначити, що умовами першої гіпотези порушується принцип рівності інтересів і паритету участі. А саме: населення, безумовно, з одного боку, зацікавлене в збереженні своїх накопичень, отриманні доходу або, у крайньому випадку, скороченні втрат від інфляції, однак ефект від розширення ресурсної бази, в свою чергу, отримує і

банківська установа, причому, як свідчить практика, ефект досить об'ємний, а якщо розглядати ситуацію в загальному заліку, то навіть більш об'ємний, ніж у фізичних осіб [5]. Тому автор відкидає першу гіпотезу і вважає, що умови другої повністю відповідають вимогам логічної строгості, соціальної рівності і поточної ситуації в країні. Таким чином, доцільно джерело фінансування супервайзера формувати за рахунок як вкладників банків, так і самих фінансових установ, використовуючи при цьому третій варіант першої гіпотези стягнення плати з фізичних осіб. Участь фізичних осіб – вкладників є обов'язковою, якщо тільки вони не працюють з тими банками, які відмовилися від послуг супервайзера. Проте, як буде свідчити подальший виклад, таких фінансових установ залишаться одиниці, якщо вони не зникнуть зовсім. Фінансування супервайзера з боку банків є добровільним. У випадку, коли банк бажає, щоб інформація про його діяльність була відкритою, користувалася довірою на державному рівні, була доступною для потенційних клієнтів та партнерів, він бере участь у фінансуванні діяльності супервайзера. Сплата пайових внесків може бути аналогічною до механізму формування Фонду гарантування вкладів і залежати від розміру залучених депозитів, кількості клієнтів..

Слід враховувати і ту ситуацію, що з боку діючих вкладників може виникнути обурення (іншими словами, «проблема безбілетника») [6], оскільки за їх рахунок інформація про стійкість і надійність банків стає доступною і потенційним клієнтам фінансових установ, які ніяких внесків не роблять. Однак як тільки потенційні клієнти перейдуть у статус діючих, вони також будуть робити внески в рахунок так званих «майбутніх поколінь вкладників», це те саме, що для них робилося, коли вони ще не уклали з банком договору. Важливу роль в цьому випадку буде відігравати роз'яснювальна робота і підвищення рівня фінансової освіти громадян, коли вони більш впевнено будуть почувати себе на ринку, будуть знати, для чого необхідний супервайзер, які його функції, відповідальність.

По-третє, на особливу увагу в процесі розробки концепції заслуговує об'єкт, який супервайзер повинен оцінити і винести відповідне рішення. Як і в попередньому випадку, стали можливими дві гіпотези: перша – в якості об'єкта можуть виступати депозитні продукти окремих банків, друга – об'єктом можуть бути самі банки. Розглянемо більш докладно, який з цих двох варіантів найбільш прийнятний і раціональний. Перешкодою на шляху впровадження першої гіпотези є невеликий вибір депозитних продуктів, якими володіють вітчизняні банки, якщо навіть не сказати, що дуже малий. Клієнту пропонуються депозити, сертифікати та пластикові картки. Сертифікати відкидаються відразу, що пов'язано з технічними складнощами, моральними упередженнями до цінних паперів з боку клієнтів і т.п. Пластикові карти також до уваги не беруться – це просто форма висловлення депозиту: або ощадна книжка, або картка. Можна було б припустити, що варто провести експеримент з різними термінами депозитів, але цей варіант також не витримує критики. І в «хороших», і в «поганих» банках найпоширенішими є депозити на строк від 6 міс. до року. Тривалі терміни зберігання понад 1,5 років з відомих причин підтримки серед вкладників не знаходять, навіть якщо їх пропонує найнадійніший банк. Значить, реалізація на практиці першої гіпотези щодо видів самих продуктів як таких заходить в глухий кут.

Друга гіпотеза пропонує альтернативний варіант, який зводиться до вибору не з продуктів, а з банківських установ окремо. У результаті реалізації цієї гіпотези стане очевидним, як зміняться функції корисності всіх учасників депозитних відносин, імовірність успішного результату і витрати, пов'язані з розміщенням коштів, у випадку співпраці з різними банками, з тими, які беруть участь у проекті «чистота рядів», і ті, які його ігнорують.

По-четверте, уточнення вимагає функція корисності та максимальна межа витрат на утримання супервайзера. Ефективність пропонованих змін, безумовно, повинна бути оцінена з позицій «результат–витрати». Якщо брати до уваги прийнятну гіпотезу про пайову участь у витратах і вкладників, і банків, тоді верхня межа корисності повинна зрости порівняно з одноособною участю тільки клієнтів фінансових установ. Заходи фінансового супервайзера з підвищення інформованості вкладників впливають безпосередньо на їх власну корисність від здійснення менш ризикованих депозитних операцій, корисність банків від збільшення ресурсної бази та на корисність економіки країни в цілому від стимулювання ринку капіталів

Висновки. Таким чином, підводячи підсумки відзначимо, що розроблена автором концепція підвищення ефективності функціонування ринку капіталів за допомогою фінансового супервайзера, заснована на поліпшенні інформованості вкладників та при її реалізації у практичній

діяльності дозволяє знизити втрати інвесторів від ризикованих вкладень, збільшити обсяг і тривалість ресурсної бази банків, а також підвищити загальну ділову активність економіки. Подальшого дослідження вимагають питання організаційної та інституційної приналежності фінансового супервайзера, оцінки причинно-наслідкового взаємозв'язку результатів підвищення інформованості вкладників.

Література:

1. Не верим никому: 95% украинцев хранят деньги дома [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://finance.bigmir.net/kredit-depozit/17796-Ne-verim-nikomu-95-ukraincev-hranjat-den-gi-doma>
2. Большинство украинцев хранят свои деньги «под матрасом» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://delo.ua/finance/bolshinstvo-ukraincev-hranjat-143248/>
3. Де українці зберігають гроші – в банках чи "банках"? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://1tv.com.ua/uk/euronews/2012/04/20/19936>
4. An encyclopedia Britannica Company [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/supervisor>
5. Зверев В.А. Всегда ли надежны оценки рейтинговых агентств? / В.А. Зверев // Справочник экономиста. – 2009. – №11. – С. 14–20.
6. Липов В.В. Методологические основы исследования комплементарного взаимодействия рынка и государства / В.В. Липов // Теоретическая экономика. – 2011. – № 4. – С. 13–17.